

– початку XX ст.: Зб. наук.ст. – 2008. – Вип. 14. – С. 88 – 97.

16. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. посіб. / За ред. проф. І.М. Школи. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.

17. Lahmann, Heinrich // http://www.deutschebiographie.de/artikelNDB_n13-414-01.html

18. Lahmann, H. Das Luftbad als Heil- und Abdrungsmittel. – Stuttgart: A. Zimmer's Verlag, 1906. – 36 p.

19. Lahmann, H. Die wichtigsten Kapitel der natyrliehen (physikalisch-didtetischen) Heilweise. – Stuttgart: A. Zimmer's Verlag, 1901. – 286 p.

20. http://en.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Lahmann.

Олег Афанасьев

Первый санаторий-курорт Юго-Восточной Украины начала XX века

Анализ рекламных объявлений нач. XX в. выявил одно из самых первых в Юго-Восточной Украине рекреационных учреждений – санаторий «Александрбад», основанный немцем-меннонитом Г. Нибуром. Рассматриваются предпосылки его возникновения, ресурсно-рекреационная база, определено значение учреждения для дальнейшего развития рекреационных заведений в регионе.

Ключевые слова: рекреационные учреждения, история туризма, Екатеринославская губерния, санаторий «Александрбад», немцы-меннониты.

Oleg Afanasiev

The first sanatorium-resort in South-east of Ukraine in the beginning of XX centuries

The analysis of advertisements in the beginning of XX century has revealed one of the recreational establishments very first in Southeast Ukraine – sanatorium «Alexanderbad» based by the Germans-mennonites of G. Nibur. Preconditions of occurrence of sanatorium are considered, a resource recreational basis, value of establishment for the further development of recreational institutions in region is defined.

Key words: recreation facilities, history of tourism, Ekaterinoslav Province, sanatorium “Aleksandrabad” German-Mennonites

УДК 726.1.023.1 – 035.3 (477)

Дмитро Каднічанський (м. Львів)

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ У ТУРИЗМІ НА ПРИКЛАДІ СКАНСЕНІВ

Розглядаються питання збереження дерев'яної архітектури України. Для кращого її збереження створюються музеї просто неба – скансени. Описуються скансени України. Розглядаються проблеми, пов'язані з використанням музеїв просто неба в туризмі.

Ключові слова: скансен, музеї просто неба, історико-культурна спадщина.

Постановка проблеми. Склалося так, що більшість території, яку віддавна заселяли українці, була вкрита лісами. Тому і більшість споруд – оборонних, житлових та сакральних – вони споруджували з дерева. З давніх часів центральною спорудою будь-якого українського населеного пункту була церква. Тому їх українці зводили з особливою турботою. Ці храми є надбанням української та всесвітньої культури, цінними об'єктами краєзнавчого та релігійного туризму. Не менш цінними є й інші збережені традиційні

споруди – хати, стайні, комори, клуні, млини, вітряки, кузні, шпихліри, тартаки, корчми та ін.

На жаль, багато шедеврів дерев'яного зодчества не збереглося до сьогодні, оскільки були знищені неблаганністю часу та злочинним втручанням людських рук. Чимало будівель сплюндровано у роки радянської влади. Проте нищилися вони і в роки незалежної України й продовжують нищитися зараз. Багато церков, особливо на початку 90-их рр. XX ст., обмуровано і розібрано. Чимало храмів стали жертва-

ми вогню. Найгірше є те, що в більшості випадків причиною пожежі був навмисний підпал з метою збудувати на згаданих старенькій церкві новий великий мурований храм. Уже втрачено багато цінних зразків української дерев'яної сакральної архітектури. Наприклад, на території України збереглося лише дві автентичні церкви лемківського типу – обидві у скансенах – київському та ужгородському. Ще гірша ситуація зі спорудами інших типів. Якщо дерев'яні церкви зараз активно використовуються громадами, то старі житлові, господарські та виробничі споруди вже не використовуються, а відповідно й нищаться.

Тому вже давно виникла нагальна потреба у збереженні перлин дерев'яного будівництва України. На даний час існує два варіанти збереження дерев'яних споруд. Перший, це збереження *in situ*, тобто на місці спорудження. Проте це не найкращий спосіб. Наприклад, випадки збереження церковними громадами церков у первісному вигляді є поодинокими. Натомість, особливо у Західній Україні, шалених обертів набирає так звана “бляшано-пластиковіа чума”, тобто шалювання зовнішніх стін та верхів храмів бляхою, пластиковою вагонкою чи іншими не характерними матеріалами. Церкви, “відреставровані” таким чином, втрачають свій автентичний вигляд, свою мальовничість. З технічної сторони, бляха на стінах храму сприяє гниттю дерева через зволоження конденсатом на внутрішньому боці бляхи, це саме відбувається і з пластиковою вагонкою. Ці процеси в найближчому майбутньому призведуть до цілковитого руйнування храмів. Ми можемо втратити цінні зразки дерев'яної сакральної архітектури, які залишили нам у спадок наші предки, і які ми зобов'язані зберегти для наших нащадків.

Другий спосіб полягає у перенесенні цінних зразків дерев'яної архітектури до музеїв народної архітектури та побуту (скансенів), де вони відтворюються у первісному вигляді і перебувають під постійним наглядом реставраторів.

Така практика широко застосовувалася в Україні у 70 – 80-их роках ХХ ст., коли сформовано більшість існуючих музеїв просто неба нашої держави.

Вивченість питання. Про українські скансени є чимало публікацій. Зокрема музеям просто неба України присвячені праці наступних дослідників: Я. Байрак, О. Бойко, В. Вечерського, З. Гудченка, А. Данилюка, І. Красовського, Л. Прибеги, Г. Скрипника, В. Слободяна, В. Шмельова. В даній статті спробуємо описати музеї просто неба України,

висвітлити проблеми, пов'язані з їх використанням в туризмі.

Виклад основного матеріалу. Скансен (швед. Skansen) — перший в світі етнографічний музей, архітектурно-етнографічний комплекс з міні-музеями в окремих будівлях, розміщений на острові Юргорден в Стокгольмі. Заснований Артуром Газеліусом 11 жовтня 1891 р. Слово скансен походить від назви місцевості, де його створено. Згодом цим терміном почали називати будь-які етнографічні музеї просто неба [2, 5, 10].

Перші експозиції з демонструванням народної архітектури в Україні пов'язані з організацією етнографічних виставок, на яких показувалися окремі будівлі. Перша етнографічна виставка на території України відбулася у липні 1887 р. в Тернополі [7, с.24]. Серед експонатів Львівської крайової виставки у 1894 р. була гуцульська церква, яку спорудив майстер з Яворова Лесь Копчук. Після чотирьох місяців експонування храм придбала громада с. Красів Миколаївського району Львівської області. Там вона є і донині [7, с.25].

Думки про створення скансенів в Україні виникали неодноразово. На початку ХХ ст. академік Микола Біляшівський домагався дозволу на створення парку-музею поблизу теперішнього музею образотворчого мистецтва (вул. М. Грушевського) у Києві. Царський уряд не дозволив реалізувати цей проект [7, с.26].

Про створення чернівецького скансена йшла мова у 1906 р. на засіданні наукового товариства у Зальцбурзі. Проте автор цього задуму історик Раймонд Кайдль не отримав дозволу від влади [10, с.58].

Першою церквою, яку перемістили з метою збереження, був лемківський храм Св. арх. Михайла з с. Шелестове. Церкву перевезли 1927 р. до Мукачєвого, згодом вона потрапила до Закарпатського музею просто неба в Ужгороді [7, с.26].

Створити скансен прагнули і у Львові. У 1930 р. стараннями директора Національного музею у Львові Лларіона Свенціцького, мистецтвознавця Михайла Драгана та митрополита Андрія Шептицького до Львова перенесли шедевр бойківської сакральної архітектури церкву Св. Миколи (1795) з с. Кривка на Турківщині. Проте повноцінний музей просто неба так і не вдалося створити [20].

Перший скансен на території України засновано 1964 р. у м. Переяслав-Хмельницький на Київщині [4]. Незабаром постали музеї просто неба в Ужгороді (1965), у Львові (1966), Києві (1969), Чернівцях (1977).

На даний час в Україні існує п'ятнадцять великих скансенів:

1. Державний музей народної архітектури та побуту України НАНУ (м. Київ).
2. Львівський музей народної архітектури та побуту "Шевченківський гай".
3. Переяслав-Хмельницький музей народної архітектури та побуту.
4. Закарпатський музей народної архітектури та побуту (м. Ужгород).
5. Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (с. Кринос, Галицького р-ну Івано-Франківської обл.).
6. Чернівецький обласний державний музей народної архітектури та побуту.
7. Музей історії сільського господарства Волині (с. Рокині поблизу Луцька Волинської обл.).
8. Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості (с. Перелесне Слов'янського р-ну Донецької обл.).
9. Етнографічно-туристичний комплекс "Козацький хутір" (с. Стецівка Чигиринського р-ну Черкаської обл.).
10. Музей архітектури і побуту "Старе село" (с. Колочава Міжгірського р-ну Закарпатської обл.).
11. Етнографічний музей "Українська Слобода" (с. Писарівка Золочівського р-ну Харківської обл.).
12. Музей народної архітектури і побуту Державного історико-культурного заповідника "Посулля" (с. Пустовійтівка Роменського р-ну Сумської обл.).
13. Сарненський історико-етнографічний музей, філія Рівненського краєзнавчого музею (м. Сарни Рівненської обл.).
14. Церковно-етнографічний комплекс "Українське село" (с. Бузова Київського р-ну).
15. Етнографічний музей просто неба "Хутір Савки" (с. Нові Петрівці Вишгородського району Київської обл.).

Серед них один національний – у Києві, два регіональних – Львівський та Переяслав-Хмельницький музеї, решта дванадцять – обласні.

На території Національного природного парку "Гуцульщина" (Івано-Франківська обл.) реалізовується проект створення музею гуцульської культури просто неба. Скансен планується створити на околиці Косова. До музею перевезуть дерев'яну церкву з Космача та кілька стародавніх гуцульських хат [16, с.48].

Оригінальний скансен-монастир створюють у с. Угорники Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. До діючого Спасо-Преображенського пра-

вославного монастиря перевезеко дві дерев'яні церкви – з Тюдова Косівського р-ну та Деляви Тлумацького р-ну. Генеральний план цього монастиря-музею передбачає комплекс із дванадцяти церков-пам'яток.

Окрім вищеназваних є ще багато локальних музеїв. Це маленькі заклади з однієї або кількох садиб чи інших будівель.

В Україні також створені та створюються архітектурні комплекси скансенівського типу. Проте в них всі будівлі не є автентичними, а лише збудовані за зразками давніх споруд. Тому, на нашу думку, їх не можна вважати класичними скансенами, адже скансен – музей просто неба – це музейний заклад, покликаний зберігати автентичні пам'ятки архітектури. Вважаємо, що такі об'єкти слід називати не музеями, а, наприклад, культурно-освітніми комплексами.

На даний час в Україні створено дев'ять таких комплексів: Культурно-освітній комплекс "Мамаєва Слобода" (м. Київ, 2003), Історико-культурний комплекс "Запорозька Січ" на території Національного заповідника "Хортиця" (м. Запоріжжя, 2004), "скансен" "Гелон" (с. Більське Котолевського р-ну Полтавської обл., 2006), Батуринська фортеця Батуринського державного історичного заповідника "Гетьманська столиця" (м. Батурин Бахмацького р-ну Чернігівської обл.), Історико-архітектурний комплекс "Гетьманська резиденція гетьмана Богдана Хмельницького в Чигирині" (м. Чигирин Черкаської обл.), Історико-архітектурний комплекс "Гетьманська резиденція гетьмана Богдана Хмельницького в Суботіві" (с. Суботів Чигиринського р-ну Черкаської обл.), Приватний історико-етнографічний музей "Козацькі землі України" (власник – Володимир Недяк) (с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.), Місто-музей трипільців Аррати-Оріяни (м. Ржищев Київської обл.), Етнографічний комплекс просто неба "Бессарабське село Фрумушика-Нова" (с. Весела Долина Тарутинського р-ну Одеської обл.).

У с. Антонівці Шумського р-ну Тернопільської обл. 2007 р. розпочато створення музею просто неба "Табір УПА "Волинь-Південь". У цьому селі в рамках проекту спорудження цього комплексу планується відбудувати пам'ятку дерев'яної архітектури XVIII ст. – церкву Різдва Пресвятої Богородиці, знищену у 1979 р. [25].

На сьогодні в музеях просто неба зберігається понад 600 пам'яток народного будівництва.

Державний музей народної архітектури та побуту України НАНУ (с. Пирогів, Київської обл.).

Формування музею розпочато у лютому 1969 р. Велику роль у цьому відіграло Українське товариство охорони пам'яток історії і культури. Він є найбільшим у світі за площею (150 га) та кількістю споруд – понад 300 шедеврів народної дерев'яної архітектури XVI – початку XX ст. Музей розташований на відстані 500 м від міської об'їзної автомагістралі в лісопарковій зоні Києва. На півночі межує з Голосіївським лісом, на півдні – з житловою забудовою с. Пирогово. У музеї зібрано понад 300 унікальних пам'яток народного будівництва XVI-XX ст. Окрім цього у фондах зберігається понад 70 тисяч пам'яток декоративно-ужиткового мистецтва, знярядь праці, предметів побуту та ін. [12].

Територія характеризується наявністю глибоких вибалок, пагорбів, ярів, ставків, гаїв. Прийнята планувальна структура визначається архітектурно-етнографічним районуванням. Територію музею поділено на ряд етнографічних зон, зокрема, “Середня Наддніпрянина”, “Полтавщина і Слобожанщина”, “Полісся”, “Поділля”, “Карпати”, “Південь України”. Експонати згруповані у садиби [13]. В музеї експонується п'ять церков з різних регіонів України, зокрема, Покрови Пресвятої Богородиці (1792) з с. Канора Закарпатської обл., Св. Параскеви П'ятниці (1742) з с. Зарубинці Звенигородського р. Черкаської обл., Св. арх. Михайла (1600) з с. Дорогинка Фастівського р. Київської обл., Воскресення Господнього (1784) з с. Кисоричі Рокитнівського р-ну Рівненської обл., Св. Миколи (1817) з с. Зелена Тернопільської обл. Шосту церкву – Преображення Господнього (1662) галицького типу з с. Вороблячин Яворівського р-ну Львівської обл. – так і не встигли спорудити на новому місці – під час пожежі в музеї в сер. 80-их рр. XX ст. згоріла частина матеріалів храму, які зберігалися в одній з хатин в розібраному вигляді. Збережена частина матеріалів та детальні креслення дозволяють відновити церкву. Проте музей не має ні будівельних, ні матеріальних ресурсів для її відновлення.

На території музею є також каплиця з с. Клесів Сарненського р-ну Рівненської обл. Нині всі музейні храми, окрім церкви з с. Кисоричі, є діючими і в них правиться Служба Божа.

Окрім церков окрасою музею є колекція вітражів (18) з різних регіонів України. Експонуються також дерев'яні хаги (55), муровані будинки XX ст. (25), гражди (2), хліви (10), комори (30), клуні (9), стайні (3), водяні млини (5), кузні (3), шпихліри (2), повітки, курники, погребі, криниці та ін.

Музей народної архітектури та побуту України – це потужний науково-методичний центр. Проте разом із дослідницькою роботою тут проводиться і туристична діяльність, зокрема екскурсії. Для послуг відвідувачів діють корчма, кулішна та шинок, у яких пропонують смачні страви української кухні. Також продають різноманітні сувеніри та путівники.

Київський скансен відзначається тим, що на його території організовуються різноманітні свята, особливо релігійні – Різдво, Водохреща, Масниця, Великдень, Зелена неділя, Івана Купала та ін., а також ярмарки, на яких народні майстри демонструють вироби традиційних промислів і ремесел. Традиційним стало проведення щорічної виставки-ярмарку “Українське село запрошує”, яку організовує громадська неприбуткова організація “Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні”. Все це сприяє розвитку туризму.

Львівський музей народної архітектури та побуту (Шевченківський гай) (м. Львів) засновано 1966 р. як відділ народного будівництва при Музеї етнографії та художнього промислу. У 1971 р. його реорганізовано у “Музей народної архітектури та побуту у Львові”. Нині експозиція просто неба займає площу 50 га, на якій встановлено сто двадцять чотири пам'ятки народної архітектури, об'єднані в п'ятдесят чотири садиби, в тому числі, шість церков, чотири дзвіниці та одну каплицю. Згідно перспективного плану експозиція розміщується за етнографічним принципом зонами вздовж хвилястого шляху за такою послідовністю: Бойківщина, Лемківщина, Гуцульщина, Буковина з Покуттям, Поділля, Волинь, Полісся, Львівщина [6].

У музеї представлені зразки більшості типів церковної дерев'яної архітектури Західної України, зокрема, церкви Св. Миколи (1795) з с. Кривка Турківського р-ну, Св. арх. Михайла (1863) з с. Тисовець Сколівського р-ну і Св. Параскеви (1822) з с. Стоянів Радехівського р-ну Львівської обл., церква Св. Трійці (1774) з м. Чернівці, церква Успення Пресвятої Богородиці (1773) з с. Соколів Буцацького р-ну Тернопільської обл., церква Св. Володимира і Ольги (1992), споруджена за зразком лемківської церкви 1831 р. в с. Котань Кроснянського воєводства (Польща) [8].

У Львівському скансені будівлі відтворені в тих ансамблях, до яких вони належали. Тому у музеї створено ряд мікросіл, які представляють згадані вище історико-етнографічні області. У житлових, господарських і виробничих спорудах експонуються предмети домашнього вжитку, одяг, знаряддя сільського господарства, транспортні засоби.

Серед архітектурних експонатів зустрічаємо хати різних типів, гуцульську гражду, комори, хліви, стодоли, клуні, шпихлір, водяний млин, вітряк, олійню, кузню, сукновальню та ін. Проте розбудова музею триває – у секторах “Львівщина”, “Поділля”, “Полісся” та “Волинь”. З Полісся, наприклад, перевезено “підварок” (замкнутий двір), клуню, стебку, кліть, три вітряки та однокамерну хату [7, с.52].

У музеї відпочивають мешканці Львова, приїжджають на екскурсії туристи, проводяться різноманітні свята та фестивалі, зокрема, День міста, Свято Матері, фестивалі “Співоче Поле” і “Казка у гаю”, заходи присвячені релігійним святам – Спалах Різдваїної Звізди, Великодня Гаївка, Зелені свята. Налагоджений продаж буклетів, листівок, сувенірів. Негативним, на нашу думку, є погана організація харчування, що було б корисним як для туристів, так і для музею, адже приносило б додатковий дохід.

Переяслав-Хмельницький музей народної архітектури та побуту (м. Переяслав-Хмельницький). 1964 р. в м. Переяслав-Хмельницький на Татарській горі закладено парк, присвячений 150-річчю від дня народження Тараса Шевченка. Тоді ж виник задум створити музей просто неба, який розташували на відстані одного кілометра від центру міста на мальовничому плато, оточеному з трьох боків долиною рік Трубіж та Попівка. Початок формування експозиції музею припав на 1965-1966 рр. Зараз колекція скансену нараховує сто сорок споруд XVII – початку XX ст. Музей входить до складу Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав” [3].

Різнманітний експозиційний матеріал згруповано за змістом у чотири відділи: “археологічний”, “сільські промисли”, “колекція вітряків”, “Наддніпрянське село”. Відділам відповідають певні ділянки музею, лише вітряки розкидані чотирма групами по всій території. У скансені представлено п’ять церков наддніпрянського типу, зокрема, Покрови Пресвятої Богородиці (1606) з с. Острійки, Трьох Святих (1651) з с. Піщики, Св. Юрія (1767) з с. Андруші, Покрови Пресвятої Богородиці (1775) з с. Сухий Яр (18 ст.), Св. Параскеви (1833) з с. В’юнище. Жоден з храмів скансена не є діючим.

Композиційний акцент музейної експозиції – ярмарковий майдан з крамницями та сільською управою, відкритий у бік ставка, над яким розташований панський маєток. Від майдану розходяться основні вулиці, довкола яких безсистемно розміщені селянські садиби різних соціальних

верств населення (селянина-бідняка, середняка, куркуля, гончара, чинбаря, олійника, теслі, ткача, гребінника, бондаря, мірошника) [7, с.57]. Окрім житлових також експонуються господарські та виробничі споруд – хліви, стайні, клуні, повітки, кузня, вітряки (14), два водяні млини, корчма, сільська школа, лісовий кордон та ін. Більшість будівель є автентичними, проте присутні й реконструкції, зокрема, жертovníк і майданчик трипільської культури, житло періоду черняхівської культури, житло часів Київської Русі, козацький постій XVII ст. Серед цікавих експонатів археологічного відділу є Добраничівська стоянка пізнього неоліту та ранньополовецьке святилище XII–XIII ст. [4, с.80].

Особливістю Переяслав-Хмельницького скансену є окремі музеї, розміщені у спорудах – Історії Української православної церкви, Рушника, Космонавтики, Хліба та ін.

У музеї ведеться екскурсійна діяльність, а також продаж сувенірів.

Закарпатський музей народної архітектури та побуту (м. Ужгород). Скансен в Ужгороді функціонує з 1970 р. Він розташований у центрі міста на схилі Замкової гори біля підніжжя бастионів замку. Експозиційна площа (3,5 га) обмежується оборонною лінією замку і стрімкими схилами гори. Серед фруктових і декоративних дерев та кущів є два десятки взірців народної архітектури різних етнічних груп населення Закарпаття [1].

На території музею знаходиться лише одна церква – Св. арх. Михайла лемківського типу (1777) з с. Шелестів. 1927 р. її перенесли до Мукачєвого, а у 1976 р. храм потрапив до Ужгородського скансену.

Окрім церкви в музеї є дванадцять хат, гражда, корчма, водяний млин, сукновальня, кузня та ін. Експозиція також містить велике зібрання творів традиційного народного мистецтва – гончарства, ковальства, ткацтва, вишивки, лозоплетіння, різьблення по дереву [3, с.253].

Чернівецький обласний державний музей народної архітектури та побуту (м. Чернівці). Створений у 1977 р., а першу чергу експозиції відкрили 1986 р. Розташований на північно-східній околиці Чернівців, музей є архітектурно-ландшафтним комплексом, складеним із пам’яток народного будівництва кінця XVIII – першої половини XX ст., що включає близько тридцяти п’яти будівель, перевезених з рівнинної частини області і відтворених у первісному вигляді з відповідним природним оточенням, серед яких ти-

пові й оригінальні житлові, господарські, виробничі, громадські та культові споруди.

Унікальною архітектурною пам'яткою є дерев'яна церква Св. Миколи (1810) з с. Драчинці Кіцманського р-ну, один із храмів буковинського (хатнього) типу, найбільш розповсюджених на Буковині у XVI – на початку XIX ст. Поряд з церквою встановлена дзвіниця 1786 р. з с. Берегомет Кіцманського р-ну [7, с.68].

Особлива гордість музею – три вітряки буковинського типу 20-их років XX ст. з Хотинського та Новоселицького районів.

Експозиція музею представляє чотири селянські садиби різних соціальних прошарків населення Прут-Дністерського міжріччя, сформовані у ансамблі з житлових і господарських будівель (хати, комори, стодоли, кошниці, лозниці, стайні, карники, курники) та ряд окремих споруд – кузню, корчму, сільську управу (примарію) та ін. В інтер'єрах будівель експонуються предмети традиційно-побутової культури – речі побуту, знаряддя праці, традиційний одяг, вироби народного мистецтва, предмети культу, книги, документи, фотографії [3, с.71].

У майбутньому в музеї планується відтворити дві інші етнографічні зони Буковини – "Прикарпаття" і "Гуцульщину", які представлятимуть народну архітектуру і побут населення передгірської та гірської частин області, а також археологічний комплекс [27].

У музеї надаються послуги екскурсиводів, можна придбати буклети, листівки, сувеніри. Також на території музею проводяться різноманітні свята, фестивалі, "родинні дні".

Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (с. Кринос Івано-Франківської обл.). Музей просто неба, який створено 1979 р., є структурним підрозділом Національного заповідника "Давній Галич". Він знаходиться на території давнього городища, на першій лінії оборонних валів, навпроти урочища Прокаліїв сад. Музей знайомить відвідувачів з архітектурою і побутом жителів Прикарпаття кін. XVII – поч. XX ст. На площі 4,5 га нині завершується будівництво "мікросіл" чотирьох етнографічних районів Прикарпаття: Покуття, Гуцульщини, Бойківщини та Опілля. Нині в музеї встановлено одинадцять архітектурних пам'яток, що представляють різні типи житлового та господарського будівництва: дві садиби – одна з хатою, кошницею, оборігом, криницею-журавлем, друга – з хатою та стодолюю, а також дві хати (бойківську і гуцульську), дві гуцульські гражди, олійню, кузню [2, с.71].

У регіоні "Опілля" знаходиться дерев'яна церква початку XX ст. з с. Поплавники Галицького р-ну Івано-Франківської обл.

В експозиції музею є велика колекція посуду (тарілки, горнята, глечики, горшки), народних тканин, одягу, опільської вишивки (жіночі й чоловічі сорочки, обруси, простирадла, народний одяг).

Найближчим часом на території музею планується будівництво водяного млина, гуцульської церкви, фулюшні, заїжджого двору, в'їзної вежі [24].

Музей історії сільського господарства Волині (с. Рокині поблизу Луцька Волинської обл.). Музей заснований у 1980 р. У кінці 80-х рр. XX ст. директор музею Олександр Середюк вирішив створити на території дендропарку, що знаходився біля приміщення музею, скансен. За 1989-91 роки вдалося перевезти і встановити близько дванадцяти старих архітектурних споруд: вітряний млин, кілька хат, садибу, клуню, кузню та ін. [21].

Нині музей має вигляд вулички невеликого волинського села. Є декілька типових волинських садиб, навколо яких створені селянські двори з клунями, хлівами, криницями й тинами.

На території музею зведена дерев'яна капличка, за кресленнями каплиці в селі Жадень (Рівненська обл.). Освячена на честь Вознесіння Господнього.

У найближчому майбутньому планується перевезти до музею довгу хату, критий двір, гуральню, шинок й гончарну майстерню.

Музей просто неба у с. Рокині є унікальним на теренах України – це єдиний "живий" скансен. На відміну від аналогічних українських музеїв просто неба тут є постійні працівники, котрі ночують у хатах, топлять піч, печуть хліб, доглядають худобу, обробляють посіви, косять сіно, пригощають гостей стравами української кухні (червоний борщ з пампушками, деруни, узвар, вареники та козацький куліш). Кожен охочий відвідувач музею може взяти сільськогосподарське знаряддя праці в руки і попрацювати ним. Увесь музей – практично самоокупне господарство із замкнутим господарським циклом. На базі музею проводять різноманітні свята, ярмарки, конференції. Діє Молодіжна організація "Школа козацького гарту" [28].

Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості (с. Перелесне Слов'янського р-ну Донецької обл.). Створення музею розпочалося у 1983 р. з ініціативи краєзнавця Олександра Шевченка. Разом з групою ентузіастів та учнями він здійснював етнографічні експедиції, під час яких були виявлені пам'ятки народної архітек-

тури та зібрані предмети матеріальної культури. У 1992 р. музей у Прелесному одержав статус державного і став філією Донецького обласного художнього музею [29].

Музейний комплекс складається з сільсько-го подвір'я XIX ст. – хати, вітряка, комори, кузні, колодязя, вуликів. На території скансену є зал зі зразками народної творчості Слобожанщини та музей дитячої творчості.

В експозиції музею присутні зразки народної творчості та побуту населення Слобідської України: вишивки, народні картини, одяг, меблі, музичні інструменти, вироби гончарів, різьбярів, знаряддя праці, металеві ковані вироби [29].

Етнографічно-туристичний комплекс "Козацький хутір" (с. Стецівка Чигиринського р-ну Черкаської обл.). Комплекс створюється в рамках Національного історико-культурного заповідника "Чигирин". Планується встановити дванадцять споруд.

Територія скансену знаходиться за селом в оточенні ярів і мальовничих пагорбів. До складу "Козацького хутора" входить Музей млинарства – перший в Україні. В ньому вже є три вітряки. Планується встановити ще одинадцять.

Нині на козацькому хуторі вже стоїть церква Св. Миколи (XVIII ст.). Вона належить до яскравих зразків народної архітектури Придніпров'я з елементами класицизму. Свого часу архітектори примітили її в с. Драбівці Золотоніського району Черкаської обл. Церква вже почала розвалюватися. Тож її частково реставрували, відновили й перенесли до музею [14].

Окрім церкви на території скансена вже збудовано хату старости, хату священика, три комори, є тут і піч для кераміки, а в майбутньому тут планують проводити симпозиуми керамістів, художників, скульпторів з усієї України. Вже почали будувати садибу шинкаря, яка включає хату, шинок, конюшню, льох.

Загалом на хуторі планується поставити дванадцять будівель. В одній частині цього хутора зведуть садиби гончара, пасічника, ткача, інша частина хутора буде тільки гостьовою, де б подорожуючі могли зупинитися, відпочити, помилуватися природою, посидіти з вудкою на березі, адже за Стецівкою — аж три ставки.

Особливістю цього музею просто неба буде те, що в збудованих оселях житимуть гончар, бондар, пасічник, щоб туристи, котрі прийдуть до козацького хутора, могли на власні очі побачити їхню роботу [14].

Музей архітектури і побуту "Старе село" (с. Колочава Міжгірського р-ну Закарпатської

обл.). Відкриття музею відбулося 14 червня 2007 р. Зараз він вже має близько десяти житлових і господарських будівель з предметами домашнього побуту і художніми витворами XIX-XX ст. українських горян з Колочави. У музеї будуть представлені пам'ятки культури різних часів, різних верств населення як за соціальним статусом, так і за родом діяльності (вівчарі, лісоруби, мірошники, шевці).

Найближчим часом планується відтворити церковно-приходську школу, кузню, корчму, млин, а фінальний етап будівництва передбачає відбудову церкви 1580 р., що колись існувала в Колочаві, та створення амфітеатру на 500 глядачів [22].

Музей народної архітектури і побуту Державного історико-культурного заповідника "Посулля" (с. Пустовійтівка Роменського р-ну Сумської обл.). У липні 2006 р. на державному рівні прийнято рішення про створення історико-культурного заповідника "Посулля". Важливим чинником формування цього заповідника є створення музею архітектури та побуту в с. Пустовійтівка Роменського. Музей просто неба дасть змогу відтворити автентичне історико-архітектурне середовище мікрорегіону Посулля XVIII-XX ст., в перспективі він може стати титульним музейним комплексом такого типу для всієї території Сумської області [26].

Своєрідною домінантою музею є відтворена дерев'яна церква Святої Трійці (1773). Вона була частково зруйнована у 1929 р. Відновлено храм у 2006 р. [3, с.161].

Неподалік церкви планується розмістити стару сільську садибу, що збереглася в с. Великі Будки Роменського району. Вона складається з господарської будівлі, клуні, погребя. Поряд з цією садибою буде відтворено за історичними зразками стайню, курник, саж, криницю. Планується створення діючих пасіки та кузні, а також розміщення вітряка кінця XIX поч. - XX ст.

Музейна територія охоплює також курганні могили VI-III ст. до н.е. в т.ч. Старшу Могили біля с. Пустовійтівка.

У планах також проведення етнографічного фестивалю, сільського ярмарку, який традиційно проводився в селах у XVIII-XIX ст., організація свят народних майстрів та ін. [26].

Етнографічний музей "Українська Слобода" (Писарівка Золочівського р-ну Харківської обл.). Музей почали створювати у кінці 80-х рр. XX ст. Проте, через брак фінансування розвиток музею припинився. Нову сторінку в історії музею від-

крито на початку XXI ст. коли музей відновлено. На території скансену знаходяться старовинний вітряк, комора, корчма, селянська хата. На жаль для відвідувачів музей поки що закритий, оскільки через брак коштів його не можуть довести до пуття [16, с.192].

Сарненський історико-етнографічний музей, філія Рівненського краєзнавчого музею (м. Сарни Рівненської обл.). Створений 6 листопада 1974 р. як районний краєзнавчий. Вже у 1978 р. на території музею з'являються пам'ятки народної архітектури, зокрема, дві садиби селянина-поліщука, кузня, каплиця XVIII ст., вітряний млин кінця XIX ст., які перевезено з поліських районів Рівненщини.

Після надання музею статусу історико-етнографічного у 1989 р. розпочинається науково-дослідницька пошукова робота з вивчення матеріальної та духовної культури Рівненщини, організуються етнографічні експедиції. Працівниками музею зібрано понад 7 тисяч експонатів основного та 8 тисяч науково-допоміжного фонду. Музеєм проводяться науково-практичні конференції, свята народного мистецтва, зокрема, традиційне поліське свято “Водіння Куста” [30].

Церковно-етнографічний комплекс “Українське село” (с. Бузова Київського р-ну). Історія створення комплексу розпочалася із спорудження дерев'яної церкви Св. вмч. Дмитра Солунського за проектом архітектора Олега Слєпцова за ініціативою Володимира Дмитровича Бондаренка у 2007 р. Згодом виникла ідея довкола храму створити скансен [31].

Зараз в музеї просто неба є шість хат з відповідними господарськими будівлями. Привезені з різних куточків України: з Карпатського регіону гуцульська хата XIX ст., з Полтавщини полтавська хата 1888 р. та миргородська (південна) хата 1823р., з Луганської області слобожанська хата та гуральня середини XIX ст., з Вінницької області подільська хата середини XIX ст., з Житомирської області поліська хата початку XIX ст., також є гончарня, кузня, трапезна для урочистих подій і недільна школа.

Окрім екскурсій та відпочинку адміністрація музею організовує майстер-класи з традиційних ремесел (гончарство, ковальство, соломко плетіння, писанкарство, виготовлення ляльок-мотанок та ін.), етнотренінги (молодіжне дозвілля, народний етикет, традиції гостинності та ін.) святкування урочистих подій та народних свят та ін.

Етнографічний музей просто неба “Хутір Савки” (с. Нові Петрівці Вишгородського району

Київської обл). Створений у 2004 р. На території музею розташовані дві автентичні садиби 1786 та 1854 рр. зі старовинним наповненням з різних регіонів українського Полісся, а також вулики, клуня, циганська кузня, модель криниці з журавлем, чумацький віз та двокамерний льох.

У музеї проводяться пізнавальні екскурсії, святкові дійства, влаштовуються майстер-класи та виступи фольклорних колективів [32].

Висновки. Досвід створення та функціонування музеїв просто неба свідчить про їх значну роль у збереженні та популяризації історико-культурної спадщини, а також у розвитку туризму. Окрім свого основного завдання – збереження пам'яток архітектури, предметів побуту і зразків народного мистецтва, музеї служать місцем відпочинку місцевого населення та туристів. Скансени є чудовою базою для проведення різноманітних народних свят, фестивалів, виставок та конкурсів, що сприяє збереженню народних традицій, пізнанню громадянами нашої держави історико-культурного надбання українців. Тому питання популяризації скансенів та включення їх у мережу туристичних послуг має надзвичайно велике значення.

Проте, на нашу думку, в Україні існує ряд проблем, які не дозволяють повноцінно використовувати скансени у туристичній діяльності:

- мала кількість музеїв такого типу в Україні. В існуючих скансенах представлені споруди не всіх регіонів та типів. Чимало унікальних зразків народної архітектури перебувають під загрозою знищення і задля збереження потребують негайного перенесення до музеїв просто неба. Подібні музеї повинні існувати у кожній області;

- обмежене фінансування скансенів державою. Утримання музейних споруд вимагає значних коштів, а державних вистачає у більшості випадків лише на зарплату працівникам;

- слабкий розвиток інфраструктури у музеях. Для залучення більшої кількості туристів, на нашу думку, необхідно кожен музей облаштувати закладами харчування, готелями, місцями продажу сувенірної продукції;

- у європейських скансенах на початку XXI ст. характерним прийомом показу народного побуту стала присутність живих тварин, доглядачів-аніматорів, які своїми заняттями відтворюють побут, матеріальну і духовну культуру попередніх епох, застосування прийомів театралізації та інші атракції. Це без сумніву притягує більшу кількість туристів. Цього бракує українським скансенам, адже “живим” є лише музей в Рокинях;

– проблема ефективної промоції скансенів у виданнях, туристичних виставках, Інтернеті. Популяризація українських музеїв просто неба потребує випуску більшої кількості різноманітної друкованої продукції, створення презентаційних сторінок в мережі Інтернет. Не всі існуючі скансе-

ни мають власний сайт.

Подолання цих проблем, на нашу думку, сприятиме розвитку скансенів в Україні, що в свою чергу дозволить зберегти багато унікальних споруд та краще розвивати історико-культурний туризм у нашій державі.

Джерела та література:

1. *Байрак Я., Федака П.* Закарпатський музей народної архітектури та побуту: путівник. – Ужгород: Карпати, 1986.

2. *Бойко О.* Музеї народної архітектури та побуту // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 1996. – Вип. 4. – С. 67 – 73.

3. *Вечерський В.В.* Українські дерев’яні храми. – Київ, Наш час, 2007. – 271 с.

4. *Гудченко З.* Музеї народної архітектури України. – Київ: Будівельник, 1981. – 120 с.

5. *Данилюк А.* Музеї народної архітектури та побуту - один з найкращих способів збереження пам’яток // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 1996. – число 4. – С. 19-24.

6. *Данилюк А., Красовський І. та ін.* Музей народної архітектури і побуту у Львові. – Львів, 1980. – 183 с.

7. *Данилюк А.Г.* Українські скансени. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 104 с.

8. *Данилюк А.Г.* Храми Львівського скансену. – Львів: Сполом, 2007. – 16 с.

9. Закарпатський музей народної архітектури і побуту. – Ужгород, 1972.

10. *Кирпан А.* Скансен – час зупинився, а життя триває // Карпати. Туризм. Відпочинок. – № 2 (26), лютий 2008. – С. 54-60.

11. *Красовський І.Д.* Музей народної архітектури і побуту у Львові. – Львів: Каменяр, 1975. – 64 с.

12. Музей народної архітектури та побуту України. Путівник / За ред. Г. Скрипник. – К., 2007. – 56 с.

13. Музей народной архитектуры и быта СССР. Фотопутеводитель. – К., 1985.

14. *Нікітенко Л.* На Черкащині створюють єдиний в Україні музей млинарства // “Україна молода”. – № 036, 22.02.2008.

15. *Прибега Л.В.* Дерев’яні храми Українських Карпат. – К.: Техніка, 2007. – 168 с.

16. *Рутинський М.Й., Стецюк О.В.* Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 428 с.

17. *Скрипник Г.* Етнографічні музеї України. – К., 1989.

18. *Слободян В.* Дерев’яна сакральна архітектура та її збереження // Збереження та порятун-

нок сакральних пам’яток Галичини: Матеріали міжнародної наукової конференції на базі збірки сакрального мистецтва “Студіон”. Львів, 4 – 5 травня 2006 року. – Львів: Срібне Слово, 2006. – С. 79 – 83.

19. *Слободян В.* Шедеври української сакральної дерев’яної архітектури. – Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. – Львів, 1996. – Т. 4. – С. 52 – 59.

20. *Шмелев В.* Музеи под открытым небом. – Киев, 1983.

21. Волинський скансен. – 2005. – [Цит. 2008, 21 березня]. – Доступний з: <<http://www.castles.com.ua/rokyni.html>>

22. *Ковалевська Є.* Нашоукраїнець відкрив музей під відкритим небом (Фоторепортаж). – 2007. – [Цит. 2008, 27 березня]. – Доступний з: <<http://culture.unian.net/ukr/detail/185071>>

23. Музей народної архітектури і побуту в Переяславі-Хмельницькому. – 2005. – [Цит. 2008, 21 березня]. – Доступний з: <<http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=35>>

24. Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 2007. – [Цит. 2008, 21 березня]. – Доступний з: <<http://www.davniyhalych.if.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=9>>

25. На Тернопільщині створять музей під відкритим небом: “Табір УПА “Волинь-Південь”. – Тернопіль, 2007. – [Цит. 2008, 27 березня]. – Доступний з: <http://zik.com.ua/ua/news/2007/10/18/95740>

26. У Роменському районі створюють музей народної архітектури та побуту просто неба. – Суми, 2008. – [Цит. 2008, 7 листопада]. – Доступний з: <state-gov.sumy.ua/2008/04/19/uromenskomu_rajjon_stvorjujut_muzej_narodno_arkhtekturi_ta_pobutu_prosto_neba.html>

27. Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту. – 2005. – [Цит. 2008, 21 березня]. – Доступний з: <<http://www.guide.cv.ua/kultryra/muzei/muzei7.htm>>

28. Ричук Ю. Живий музей. – Луцьк, 2007. – [Цит. 2008, 15 листопада]. – Доступний з: <<http://prostir.museum/publications/ua?id=112>>

29. Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості в селі Прелесне. – 2007. – [Цит. 2008, 15 листопада]. – Доступний з: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Музей_народної_архітектури,_побуту_та_дитячої_творчості_в_селі_Прелесне/>

30. Сарненський історико-етнографічний музей. – [Цит. 2011, 21 вересня]. – Доступний з: <<http://who-is-who.com.ua/bookmaket/rovno/22/128/2.html>>

31. Церковно-етнографічний комплекс “Українське село”. – [Цит. 2011, 21 вересня]. – Доступний з: <<http://etno-selo.com.ua>>

32. Хутір Савки. – [Цит. 2011, 21 вересня]. – Доступний з: <<http://xutir-savky.com.ua/pro-muzey>>

Дмитрий Кадничанский (г. Львов)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ УКРАИНЫ В ТУРИЗМЕ НА ПРИМЕРЕ СКАНСЕНОВ

Рассматриваются вопросы сохранения деревянной архитектуры Украины. Для лучшего ее сохранения создаются музеи под открытым небом - скансен. Описываются скансен Украины. Рассматриваются проблемы, связанные с использованием музеев под открытым небом в туризме.

Ключевые слова: скансен, музей под открытым небом, историко-культурное наследие.

Dmytro Kadnichansky

USE OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE IN TOURISM: THE CASE SKANSEN

The problems of preservation of wooden architecture of Ukraine are discussed. The museums under opened air are organized for better preservation of the wooden architecture. The Ukrainian Museums under opened air are described and their use for tourism purposes is analyzed.

Key words: Skansen, open-air museum, historic and cultural heritage.

